O 20/2022 vp

Jyri Lavikainen, VTM, Tutkija, Ulkopoliittinen instituutti

Venäjän ydinasedoktriini

Lausunto ulkoasiainvaliokunnalle 9.3.2022

Venäjän strategisen pidäkkeen järjestelmä ja ydinaseiden merkitys siinä

Venäjän ydinasedoktriinia käsitellyt ohjausasiakirja julkistettiin vuonna 2020. Lisäksi Venäjällä on julkaistu muitakin asiakirjoja, joissa on ydinasepidäkettä koskevia artikloja. Tärkeistä ohjausasiakirjoista on myös salaiset versiot, ja ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa asiakirjojen julkaisu palvelee aina Venäjän poliittisia päämääriä.

Ydinaseet ja ydinasepidäke ovat osa Venäjän laajempaa strategisen pidäkkeen järjestelmää, joka on vuosien 2015 ja 2021 kansallisen turvallisuuden strategioissa määritelty yhdistelmäksi poliittisia, sotilaallisia, sotilasteknisiä, diplomaattisia, taloudellisia, informationaalisia ja muita keinoja, joilla estetään aseellisen voiman käyttö Venäjää vastaan ja suojellaan Venäjän suvereniteettia sekä alueellista yhtenäisyyttä. Venäläisessä ajattelussa suvereniteetti ei liity pelkästään oikeuteen päättää sisäisistä asioistaan, vaan myös ulkopoliittista toimintavapautta. Ydinasedoktriinissa määritellään ydinasepidäke sisällöllisesti muuten samalla tavalla kuin strateginen pidäke turvallisuusstrategiassa, paitsi että dokumentissa mainitaan pidäkkeen keinojen perustuvan ydinaseisiin, ja että politiikan tarkoituksena on estää aggressiota. Lyhyesti sanottua, ydinaseet Venäjälle yksi osa lähes rajatonta keinovalikoimaa, jolla se pyrkii edistämään poliittisia etujaan ja hallitsemaan konflikteja

Venäjällä jaotellaan ydinaseet strategisiin ja ei-strategisiin ydinaseisiin. Tyypillisesti strategisina aseina pidetään nykyisen Uusi Start -sopimuksen mukaista 5500 kilometrin kantaman ylittäviä ydinasetriadiin kuuluvia aseita, joihin kuuluvat siilopohjaiset ja liikkuvilta laveteilta laukaistavat ballistiset ohjukset, sukellusveneistä laukaistavat ohjukset ja strategiset pommikoneet. Näiden asejärjestelmien pääasiallinen tehtävä on toimia pidäkkeenä laajamittaiselle ydinaseilla käytävälle hyökkäykselle Venäjää vastaan ja, jos hyökkäys havaitaan, toteuttaa vastaisku vihollisen maaperälle. Venäjällä on presidentti Putinin mukaan käytössään toimiva ja kehittynyt ennakkovaroitusjärjestelmä. Vastaisku toteutettaisiin hyökkäyksen ollessa käynnissä, eikä vasta hyökkäyksen tapahduttua (ns. toinen isku). Vastaiskua pidetään tyypillisesti vaarallisempana strategiana kuin toiseen iskuun perustuvaa, koska ennakkovaroitusjärjestelmät, kuten muutkin tietojärjestelmät, ovat virheille alttiita.

Ei-strategiset ydinaseet ovat kantamaltaan lyhyempiä (länsimaissa näitä aseita kutsutaan usein taktisiksi ydinaseiksi). Yhdysvalloilla on varastoissaan 230 taktista ydinasetta, joista noin 100 on Euroopassa, kun Venäjällä on arvioitu olevan ei-strategisia ydinaseita noin 2000 kappaletta. Todellista määrää ei tiedetä, koska ei-strategiset ydinaseet eivät koskaan ole olleet asevalvonnan piirissä lukuun ottamatta maalta laukaistavia keskimatkan ohjuksia, jotka kiellettiin kokonaan vuonna 2019 rauenneen INF-sopimuksen nojalla. Lisäksi Venäjän aseet ovat nykyaikaisia, sillä käytännössä kaikki Venäjän lyhyen ja keskimatkan ohjusjärjestelmät ovat kaksoiskäyttöisiä: ne voi siis varustaa joko tavanomaisella taistelukärjellä tai ydinkärjellä. Ei-strategisille ydinaseille on sotilaallista meritoimintaa käsittelevässä ohjausasiakirjassa määritelty rooli konfliktin de-eskaloimiseksi joko käyttämällä ydinasetta tai uhkaamalla käytöllä: ”Eskaloituvan sotilaallisen konfliktin oloissa demonstraatio valmiudesta ja päättäväisyydestä käyttää ydinasetta on ratkaiseva pidättelevä tekijä”. Kirjaus saattaa olla muotoiltu tietoisesti epämääräiseksi, mutta siitä voi kuitenkin päätellä, että ei-strategisille ydinaseille on pohdittu Venäjällä strategisista ydinaseista eroavaa käyttötarkoitusta, joka liittyy sodankäynnin intensiteetin hallintaan.

Pidäketoimet ja niiden tarkoitus Ukrainan kriisissä

Ydinasedoktriinissaan Venäjä ilmoittaa ydinasepidäkkeen toiminnan olevan on jatkuvasti käynnissä. Ydinaseiden piirissä oleviin pidäketoimiin kuuluvat muun muassa asejärjestelmien sijoittamiset uusille paikoille, sotaharjoitukset, valmiuden kohottamiset ja ydinaseisiin liittyvät uhkaukset. Pidäketoimien tarkoituksena on ennaltaehkäistä suurhyökkäyksen lisäksi kaikkia ei-toivottuja konflikteja ja pitää toivotut konfliktit Venäjän hallinnassa. Lisäksi Venäjän pidäketoimien tarkoituksena on ennaltaehkäistä kaikkia sellaisia kehityskulkuja ja tapahtumia, joiden Venäjä katsoo vaikuttavan negatiivisesti kansalliseen turvallisuuteensa ja maanpuolustukseensa. Menetelmänä on synnyttää vastapuolessa pelon tunnetta, joka johtaa Venäjälle mieluisiin päätöksiin. Hyvä esimerkki tästä on Venäjän säännönmukaiset uhkaukset kohdistaa ohjuksensa sellaisiin maihin, joihin sijoitetaan Yhdysvaltojen ohjuspuolustuksen infrastruktuuria. Myös Venäjän ydinasedoktriinin julkinen versio ja sen julkaisu on itsessään osa ei-ydinasepidäkettä, sillä asiakirjan julkaisun tarkoituksena on ohjata vastapuolen päätöksentekoa Venäjän toivomaan suuntaan.

Ennen hyökkäystä Ukrainaan Venäjä järjesti strategisten ohjusjoukkojensa komentoharjoituksen, joka oli mahdollisesti siirretty loppuvuodesta helmikuulle juuri tätä tarkoitusta varten. Harjoituksessa toteutettiin useiden ohjusjärjestelmien testilaukaisuja. Käynnissä olevan hyökkäyksen yhteydessä ydinasepidäkettä on toteutettu toistaiseksi seuraavilla tavoilla: 1) Putinin hyökkäyksen alkua seuranneessa puheessa, jossa hän uhkasi sotaan puuttuvia ulkovaltoja ennennäkemättömillä seurauksilla; 2) Putinin määräyksessä strategisen pidäkkeen joukkojen erityisestä taisteluvalmiudesta, jota perusteltiin länsimaiden epäystävällisillä lausunnoilla ja sanktioilla. Lisäksi ulkoministeri Lavrov on syyttänyt länsimaita ydinsodan lietsomisesta. Pidäketoimet suunnattiin siten länsimaihin, eikä Ukrainaan. Toistaiseksi ydinasepidäkkeellä on pyritty siis estämään länsimaiden puuttuminen Ukrainan sotaan. Venäjä on kuitenkin myös syyttänyt Ukrainaan ydinaseiden tavoittelusta, joka luo pohjan jatkaa kertomusta syyttämällä Ukrainaa aikeista käyttää ydinaseita.

Ei ole poissuljettua, että strategisten ydinaseiden valmiutta kohotetaan uudemman kerran yrityksenä painostaa länttä ja Ukrainaa käynnissä olevan sodan aikana.

Ydinaseiden käyttökynnyksestä

Ydinasedoktriinissaan Venäjä ilmoittaa voivansa käyttää ydinaseita, jos sitä vastaan isketään joukkotuhoaseilla, ja jos ydinaseiden vastaiskukyvyn kannalta kriittisiä järjestelmiä vastaan isketään muilla keinoilla. Lisäksi Venäjä ilmoittaa voivansa käyttää ydinaseita, jos se joutuu valtion olemassa-oloa uhkaavan tavanomaisin asein käytävän hyökkäyksen kohteeksi. Ydinaseiden käytöstä päättää presidentti, mutta päätös edellyttää myös asevoimien yleisesikunnan johtajan ja puolustusministerin hyväksyntää.

Kaikki doktriinissa annetut perusteet ydinaseiden käytölle edellyttävät aseellista sotaa Venäjää vastaan. Tavanomaisin asein tehtävää hyökkäystä koskevan kirjauksen on tulkittu viittaavan Venäjällä yleiseen pelkoon Yhdysvaltojen ja Naton laajasta ilmahyökkäyksestä, jossa Venäjän ydinaseita ja niiden tuki- ja johtamisjärjestelmiä vastaan hyökättäisiin tavanomaisin täsmäasein. Uhkakuva perustuu Yhdysvaltojen sodankäyntitapaan erityisesti Jugoslavian pommituksissa vuonna 1999 ja Irakin sodassa vuonna 2003. Käytännössä Venäjän ydinasearsenaalia on mahdotonta tuhota tai suuresti vahingoittaa tällaisella hyökkäyksellä, mutta riittävän voimakas yllätyshyökkäys saattaisi keikauttaa ydinaseiden kauhun tasapainoa liikaa Yhdysvaltojen eduksi.

Ydinaseiden puolustuksellisen roolin lisäksi länsimaissa on joitakin vuosia sitten käyty vilkasta keskustelua Venäjän mahdollisesta ”escalate to de-escalate” -nimellä tunnetusta strategiasta, jonka mukaan Venäjä saattaisi onnistuneen sotilaallisen hyökkäyksen jälkeen yrittää pelottaa vastapuoli antautumaan ydinasetta käyttämällä. Tällaisen strategian mahdollista olemassaoloa on perusteltu esimerkiksi doktriinien ja asiakirjojen kirjauksilla, joissa viitataan ydinaseiden rooliin konfliktien de-eskaloimisessa. Doktriineissa ei kuinkaan todeta ydinaseilla olevan hyökkäyksellistä roolia, ja viittaukset konfliktien de-eskaloimiseen muistuttavat sisällöllisesti Naton flexible response -strategiaa, joka pitää mahdollisena hyökkäyksen torjumista myös rajoitetulla ydinaseiden käyttöä. Doktriinien perusteella voidaan todeta varmasti vain, että Venäjä, kuten muutkin ydinasevallat, on valmis käyttämään ydinaseita joissakin oloissa.

Venäjän ydinaseiden käyttökynnystä on analysoitu useissa tutkimuksissa. Tyypillisesti Venäjän odotetaan pyrkivän pakottamaan vihollinen vetäytymään säätämällä tämän kärsimää vahinkoa juuri tarpeeksi perääntymisen aikaansaamiseksi, mutta ei niin paljon, että vihollinen päättäisi vastata iskuun omilla ydinaseillaan. Ydinaseen käyttö olisi viimeinen keino, ja sitä edeltäisi todennäköisesti laaja hyökkäys konventionaalisilla täsmäaseilla, jonka jälkeen siirryttäisiin rajoitettuun ydinaseiskuun. Aseena käytettäisiin todennäköisesti ei-strategista ydinasetta. Ydinasetta ei todennäköisesti käytettäisi yllättäen, vaan Venäjä pyrkisi varoittamaan vihollista sanoin ja teoin, mahdollisesti ydinaseen testiräjäytyksellä. Venäjän ei ole kuitenkaan ikinä pakko noudattaa doktriiniensa kirjauksia, vaan se voi käyttää ydinaseita myös muissa tilanteissa.